

PROTECȚIA PENALĂ A PATRIMONIULUI CULTURAL DIN PERSPECTIVA AMENDAMENTELOR OPERATE PRIN LEGEA NR.75/2016

Sergiu BRÎNZA, Vitalie STATI

Universitatea de Stat din Moldova

În cadrul studiului sunt supuse interpretării prevederile normative introduse în Codul penal prin Legea nr.75/2016. În contextul interpretării alin.(2¹) art.186, alin.(2¹) art.187, alin.(2¹) art.188, alin.(2¹) art.190 și alin.(2²) art.191 CP RM, este stabilit conținutul noțiunilor „bunuri de patrimoniu cultural”, „situri arheologice” și „zone cu potențial arheologic”. Se argumentează că infracțiunile prevăzute la art.199¹ CP RM pot fi comise cu intenție sau din imprudență. În vederea interpretării dispozițiilor art.199² CP RM, este identificat semantismul noțiunilor „săpături neautorizate”, „comori”, „lucrări de construcție”, „alte activități de intervenție asupra solului” și „certificat de descărcare de sarcină arheologică”. De asemenea, este stabilit criteriul de distincție între tănuirea sau păstrarea ilegală a bunurilor arheologice mobile (în sensul art.199³ CP RM) și sustragerea acelorasi bunuri (în sensul alin.(2¹) art.186, alin.(2¹) art.187, alin.(2¹) art.188, alin.(2¹) art.190 și alin.(2²) art.191 CP RM). Se demonstrează că administratorul terenului, în care s-a făcut descoperirea arheologică întâmplătoare, și/sau reprezentantul responsabil al autorității administrației publice sunt cei care omit să anunțe la timp autoritățile publice cu privire la descoperirea întâmplătoare a bunurilor arheologice mobile (inclusiv a comorilor). Nu în ultimul rând, se relevă că, în toate cazurile, monumentele de for public posedă calitatea de monumente care fac parte din patrimoniul cultural în sensul lit.a) alin.(3) art.1 al Legii privind ocrotirea monumentelor. Utilizând în art.222 CP RM noțiunea „monument de for public”, legiuitorul a luat implicit în considerare faptul că un asemenea monument este un bun aparținând patrimoniului cultural național mobil. Cât privește monumentul funerar, și acesta poate cumula calitatea de monument care face parte din patrimoniul cultural în sensul lit.a) alin.(3) art.1 al Legii privind ocrotirea monumentelor. Totuși, utilizând în art.222 CP RM noțiunea „monument funerar”, legiuitorul nu a luat implicit în considerare faptul că acesta este un bun aparținând patrimoniului cultural național mobil. Drept urmare, profanarea prin distrugere sau deteriorare a unui monument de for public atrage răspunderea exclusiv în conformitate cu art.222 CP RM. Dacă, prin distrugere sau deteriorare, se profanează un monument, care, pe lângă faptul că este unul funerar, reprezintă un bun de patrimoniu cultural, cele săvârșite vor reprezenta concursul infracțiunilor prevăzute la art.199¹ și 222 CP RM.

Cuvinte-cheie: *patrimoniu cultural, situri arheologice, zone cu potențial arheologic, comori, monumente, bunuri arheologice mobile, bunuri culturale mobile clasate, sustragere, distrugere, deteriorare.*

THE PENAL PROTECTION OF THE CULTURAL PATRIMONY IN THE LIGHT OF THE RECENT AMENDMENTS OPERATED TO THE PENAL CODE BY LAW NO.75/2016

Within this study the subject to interpretation was the normative provisions worked in the Penal Code by Law No.75/2016. When interpreting par.(2¹) art.186, par.(2¹) art.187, par.(2¹) art.188, par.(2¹) art.190 and par.(2²) art.191 PC RM, we established the content of the concepts of „goods of cultural patrimony”, „archaeological sites” and „areas of archaeological potential”. It is argued then that the offences referred to at art.199¹ PC RM can be committed with intention or by negligence. While interpreting the provisions of art.199² PC RM, we also determined the semantics of the concepts of „unauthorized diggings”, „treasures”, „construction works”, „other techniques of intervention on the soil” and „archaeological discharge certificate”. Within the analysis process we also established the distinguishing criterion between the acts of concealing or illegal storage of movable archaeological goods (as mentioned in art.199³ PC RM) and the unlawful removal of the same goods (as mentioned at par.(2¹) art.186, par.(2¹) art.187, par.(2¹) art.188, par.(2¹) art.190 and par.(2²) art.191 PC RM). With this regard it is demonstrated that the managing authority of the area, where the incidental archaeological discovery has been made, and/or the delegated representative of the public administration authority, are the ones to hold accountable for omitting to timely notify the public authorities on the made incidental discovery of movable archaeological goods (including treasures). And not least important is, as presented in the article, that in all cases, under lett. a) par.(3) art.1 of the Law on protection of monuments, public monuments have the property of monuments part of the cultural patrimony. By applying in art.222 PC RM the concept of „public monuments”, the legislature has implicitly considered that such a monument is a good belonging to the movable national cultural patrimony. As with regard to the funeral monument, under lett.a) par.(3) art.1 of the Law on protection of monuments, it can encompass the property of monument part of the cultural patrimony as well. However, when applying in art.222 PC RM the concept of „funeral monument”, the legislature hasn't implicitly considered that such a monument is a good belonging to the national movable cultural patrimony. As a result, the desecration by means of destruction or damage of a public monument involves penal liability exclusively under art.222 PC RM. If by means of destruction or damage a monument is desecrated, which, besides being a funeral monument is also a good of cultural patrimony; the committed acts will form the sum of the offences provided by both art.199¹ and art.222 PC RM.

Keywords: *cultural patrimony, archaeological sites, areas of archaeological potential, treasures, monuments, movable archaeological goods, classified movable cultural goods, unlawful removal, destruction, damage.*

Introducere

În opinia lui I.Oberländer-Târnoveanu, „patrimoniul cultural este amenințat cu deteriorarea sau pierderea iremediabilă datorită nu doar scurgerii timpului și progresului societății, dar și modificărilor rapide economice și sociale din ultimii ani... Patrimoniul cultural va fi amenințat și în anii următori. Ritmul schimbărilor se va accelera. Păstrarea lui trebuie să fie o preocupare continuă, imediată și concertată” [1, p.10, 11]. La rândul său, C.-D.Nichifor afirmă: „Domeniul patrimoniului cultural ar trebui să reprezinte o prioritate la nivel național, luând în considerare caracterul reprezentativ-identitar al patrimoniului, necesitatea imperioasă a protejării acestuia, din perspectiva recunoașterii patrimoniului ca valoare de interes național, unanim recunoscută ca resursă neregenerabilă de dezvoltare durabilă, generatoare de progres și coeziune socială” [2, p.6]. Privit prin prisma acestor aserțiuni, apare justificat demersul legiuitorului de a asigura o apărare penală eficientă patrimoniului cultural. Acest demers și-a găsit realizarea în Legea pentru modificarea și completarea unor acte legislative, adoptată de Parlamentul Republicii Moldova la 21.04.2016 [3] (în continuare – Legea nr.75/2016).

În Nota informativă la proiectul care se află la baza legii în cauză se relevă: „Odată cu adoptarea de către Parlamentul Republicii Moldova a Legii privind protejarea patrimoniului arheologic din 17.09.2010 [4], a Legii monumentelor de for public din 30.09.2011 [5] și a Legii privind protejarea patrimoniului cultural național mobil din 27.12.2011 [6], care conțin prevederi cu privire la răspunderea pentru acțiunile de distrugere sau deteriorare a monumentelor și a altor obiecte de patrimoniu cultural, întru respectarea prevederilor legale de protejare a patrimoniului cultural național stipulate în legile menționate, este necesar a opera modificări în Codul penal... Modificările propuse constituie o oportunitate, reieșind din necesitatea ajustării cadrului juridic național la prevederile convențiilor UNESCO și ale Consiliului Europei în domeniul protejării patrimoniului cultural, la care Republica Moldova este parte: Convenția UNESCO privind protecția patrimoniului mondial cultural și natural din 23.11.1972 [7], în vigoare pentru Republica Moldova din 23.12.2002; Convenția pentru protecția bunurilor culturale în caz de conflict armat, împreună cu Protocolul I la Convenție, din 14.05.1954 [8], în vigoare pentru Republica Moldova din 09.03.2000; Convenția asupra măsurilor ce urmează a fi luate pentru interzicerea și împiedicarea operațiunilor ilicite de import, export și transfer de proprietate al bunurilor culturale, din 14.11.1970 [9], în vigoare pentru Republica Moldova din 14.12.2007; Convenția pentru protejarea patrimoniului arhitectural al Europei din 03.10.1995 [10], în vigoare pentru Republica Moldova din 01.04.2002; Convenția europeană pentru protecția patrimoniului arheologic (revizuită) din 16.01.1992 [11], în vigoare pentru Republica Moldova din 22.06.2002. Prin ratificarea convențiilor nominalizate, Republica Moldova, ca parte la aceste importante instrumente juridice internaționale, s-a angajat, potrivit propriilor sale prerogative, să procedeze astfel încât încălcarea legislației în vigoare și a regimului juridic de protejare a patrimoniului cultural să facă obiectul unor măsuri corespunzătoare și suficiente de contracarare și sancționare din partea autorităților competente ale statului” [12].

Nu se poate susține că, până la momentul intrării în vigoare a legii în cauză, patrimoniul cultural a fost lipsit de ocrotire penală. Totuși, această ocrotire a fost una parțială și deloc coerentă. Doar sub unele aspecte apărarea penală a patrimoniului cultural făcea obiectul prevederilor de la art.186-188, 190, 191, alin.(1) sau (2) art.197, art.221, 222 sau altele din Codul penal al Republicii Moldova (în continuare – CP RM).

În Legea nr.75/2016 abordarea este calitativ diferită. Aceasta o demonstrează modificările și completările operate în Codul penal prin respectiva lege. Iată cele mai relevante dintre ele:

1) completarea art.186 CP RM cu alineatul (2¹), a art.187 CP RM cu alineatul (2¹), a art.188 CP RM cu alineatul (2¹), a art.190 CP RM cu alineatul (2¹) și a art.191 CP RM cu alineatul (2²). Comun pentru toate infracțiunile prevăzute la aceste norme este că obiectul material îl reprezintă bunurile de patrimoniu cultural din siturile arheologice sau din zonele cu potențial arheologic. Până la intrarea în vigoare a Legii nr.75/2016, o asemenea calitate specială a bunurilor sustrase nu era relevantă în planul diferențierii răspunderii pentru infracțiunile prevăzute la art.186-188, 190 sau 191 CP RM;

2) completarea Codului penal cu art.199¹ „Deteriorarea sau distrugerea bunurilor de patrimoniu cultural”. De această dată nu s-a recurs la completarea articolului corespunzător din Capitolul VI al Părții Speciale a Codului penal (adică a art.197 CP RM). În acest mod, legiuitorul a sugerat că fapta specificată la art.199¹ CP RM poate fi săvârșită nu doar cu intenție. Până la intrarea în vigoare a Legii nr.75/2016, doar deteriorarea sau distrugerea intenționată a bunurilor de patrimoniu cultural intra sub incidența legii penale, și anume – a alin.(1) sau (2) art.197 CP RM. Aceasta cu condiția că valoarea respectivelor bunuri se exprima în proporții mari. Bineînțeles, bunurile de patrimoniu cultural, obiectul material al infracțiunii prevăzute la alin.(1) și (2) art.197 CP RM, erau tratate ca bunuri oarecare, lipsindu-le calitatea specială relevantă sub aspectul diferențierii

răspunderii penale. De asemenea, deteriorarea sau distrugerea intenționată a bunurilor de patrimoniu cultural intra sub incidența art.221 CP RM. Totuși, obiectul material al infracțiunii prevăzute la acest articol putea fi reprezentat doar de monumentele de istorie și cultură, luate sub ocrotirea statului. Nu și de alte bunuri de patrimoniu cultural;

3) completarea Codului penal cu art.199² „Efectuarea lucrărilor neautorizate în siturile arheologice sau în zonele cu potențial arheologic”, a art.199³ „Tăinuirea sau păstrarea ilegală a bunurilor arheologice mobile”, a art.199⁴ „Comercializarea neautorizată a bunurilor arheologice mobile și a bunurilor culturale mobile clasate” și a art.199⁵ „Accesul neautorizat cu detectoare de metale sau cu alte aparate de teledetectie și utilizarea lor în siturile arheologice sau în zonele cu potențial arheologic”. Până la intrarea în vigoare a Legii nr.75/2016, doar unele din aceste fapte își găseau o anumită reflectare în cadrul reglementărilor penale. De exemplu, art.193 CP RM putea fi aplicat în cazul ocupării, în întregime sau în parte, fără drept, a unui imobil aflat în posesia altuia cu aplicarea violenței sau cu amenințarea aplicării violenței ori prin distrugerea sau strămutarea semnelor de hotar, dacă motivul infracțiunii îl constituie năzuința de a efectua săpături arheologice;

4) abrogarea art.221 CP RM. Eliminarea acestui articol nu creează o lacună a legii penale. Or, în cazul distrugerii sau deteriorării intenționate a obiectelor naturii, luate sub ocrotirea statului, devine aplicabil art.335 CP RM. Pe de altă parte, adoptarea art.199¹ CP RM compensează abrogarea art.221 CP RM în partea în care acesta stabilea răspunderea pentru distrugerea sau deteriorarea intenționată a monumentelor de istorie și cultură, luate sub ocrotirea statului;

5) completarea art.222 CP RM după cum urmează: a) a titlului cu cuvintele „și a monumentelor”; b) a dispoziției alineatului (1), după cuvântul „monument”, cu cuvintele „funerar sau de for public”; c) a dispoziției alineatului (2) cu litera c) având următorul cuprins: „cu cauzarea de daune în proporții mari”.

După prezentarea celor mai relevante modificări și completări operate în Codul penal prin Legea nr.75/2016, în continuare vom oferi detalii cu privire la acestea.

Rezultate și discuții

Întâi de toate, ne vom referi la completarea art.186 CP RM cu alineatul (2¹), a art.187 CP RM cu alineatul (2¹), a art.188 CP RM cu alineatul (2¹), a art.190 CP RM cu alineatul (2¹) și a art.191 CP RM cu alineatul (2²). Este de menționat că în aceste norme noi sunt descrise variante-tip de infracțiuni, nu circumstanțe agravante de infracțiuni. Așa cum am consemnat mai sus, obiectul material al acestor infracțiuni îl constituie bunurile de patrimoniu cultural din siturile arheologice sau din zonele cu potențial arheologic.

În vederea interpretării noțiunii „bunuri de patrimoniu cultural din siturile arheologice sau din zonele cu potențial arheologic”, este necesar să stabilim conținutul următoarelor noțiuni subsidiare: 1) „bunuri de patrimoniu cultural”; 2) „situri arheologice”; 3) „zone cu potențial arheologic”. Prima din aceste noțiuni vizează obiectul material propriu-zis al infracțiunilor specificate la alin.(2¹) art.186, alin.(2¹) art.187, alin.(2¹) art.188, alin.(2¹) art.190 și alin.(2²) art.191 CP RM. Celelalte două noțiuni caracterizează locul în care se află bunurile de patrimoniu cultural sustrate, deci locul săvârșirii infracțiunii.

În conformitate cu lit.a) art.2 al Convenției-cadru a Consiliului Europei privind valoarea patrimoniului cultural pentru societate din 27.10.2005 [13], în vigoare pentru Republica Moldova din 01.06.2011, „patrimoniul cultural constituie un ansamblu de resurse moștenite din trecut pe care persoanele le consideră, indiferent de regimul de proprietate al bunurilor, ca o reflectare și o expresie a valorilor, credințelor, cunoștințelor și tradițiilor lor în continuă evoluție. Acesta include și toate aspectele de mediu care rezultă din interacțiunea în timp între persoane și locuri”.

O altă definiție a noțiunii „patrimoniu cultural” o găsim în art.2 al Legii culturii, adoptate de Parlamentul Republicii Moldova la 27.05.1999 [14]: patrimoniu cultural – totalitatea valorilor și bunurilor culturale; valoare culturală – rezultat al activității creatoare, care are putere de semnificație într-un anumit spațiu socio-cultural; bun cultural – produs al activității culturale a cărui valoare poate avea un preț exprimat monetar.

Potrivit art.1 al Convenției UNESCO privind protecția patrimoniului mondial cultural și natural din 23.11.1972, se consideră patrimoniu cultural:

– monumentele: opere de arhitectură, de sculptură sau de pictură monumentală, elemente sau structuri cu caracter arheologic, inscripții, grotte și grupuri de elemente care au o valoare universală excepțională din punct de vedere istoric, artistic sau științific;

– ansamblurile: grupuri de construcții izolate sau grupate, care, datorită arhitecturii lor, a unității și a integrării lor în peisaj, au o valoare universală excepțională din punct de vedere istoric, artistic sau științific;

– siturile: lucrări ale omului sau opere rezultate din acțiunile conjugate ale omului și ale naturii, precum și zonele incluzând terenurile arheologice care au o valoare universală excepțională din punct de vedere istoric, estetic, etnologic sau antropologic.

Însă, cele trei categorii enunțate mai sus, care intră sub incidența definiției noțiunii „patrimoniul cultural” din art.1 al Convenției UNESCO privind protecția patrimoniului mondial cultural și natural din 23.11.1972, apar într-o altă postură în alin.(3) art.1 al Legii privind ocrotirea monumentelor, adoptate de Parlamentul Republicii Moldova la 22.06.1993 [15]. Conform acestei norme, monumente care fac parte din patrimoniul cultural sunt considerate: a) operele de arhitectură, sculptură sau pictură monumentală, elementele sau structurile cu caracter arheologic, inscripții, grote și grupuri de elemente care au valoare națională sau internațională din punct de vedere istoric, artistic sau științific; b) ansamblurile: grupuri de construcții izolate sau grupate, inclusiv zone construite, care, datorită arhitecturii, unității și integrității lor în peisaj, au valoare națională sau internațională din punct de vedere istoric, artistic sau științific; c) siturile: lucrări ale omului sau opere rezultate din conjugarea acțiunilor omului, precum și zonele incluzând terenurile arheologice care au valoare națională sau internațională din punct de vedere istoric, estetic, etnografic sau antropologic.

În opinia noastră, noțiunea „patrimoniul cultural” nu se reduce la noțiunea „monumente care fac parte din patrimoniul cultural”. Cele două noțiuni se află într-o relație de tip „întreg-parte”. Că este tocmai așa ne-o demonstrează analiza, de exemplu, a prevederilor Legii privind protejerea patrimoniului cultural național mobil: „Prezenta lege reglementează regimul juridic al bunurilor aparținând patrimoniului cultural național mobil, ca parte a patrimoniului cultural național (sublinierea ne aparține – n.a.)...” (alin.(1)); „patrimoniul cultural național mobil – ansamblu de bunuri culturale mobile, clasate în patrimoniul cultural național cu valoare deosebită sau excepțională istorică, arheologică, documentară, etnografică, artistică, științifică și tehnică, literară, cinematografică, numismatică, filatelică, heraldică, bibliofilă, cartografică, epigrafică, estetică, etnologică și antropologică, reprezentând mărturii materiale ale evoluției mediului natural și ale relației omului cu acest mediu, ale potențialului creator uman” (lit.a) alin.(2)).

Lista completă de bunuri aparținând patrimoniului cultural național mobil este prezentată în art.4 al Legii privind protejerea patrimoniului cultural național mobil. Printre asemenea bunuri se numără: inscripțiile, elementele separate provenite din dezmembrarea monumentelor istorice; monumentele de for public. Astfel, deducem că noțiunile „patrimoniul cultural național mobil” și „monumente care fac parte din patrimoniul cultural” se intersectează. Această concluzie o confirmă dispoziția de la alin.(4) art.2 al Legii privind ocrotirea monumentelor: „Monumente sub formă de bunuri mobile se consideră: obiectele naturale cu valoare geologică, biologică, zoologică, antropologică, obiecte cu valoare numismatică (monede izolate, tezaure de monede și de obiecte antice), etnografică, arheologică (unelte de muncă, obiecte de uz casnic, arme, podoabe și alte piese cu valoare istorică), materiale epigrafice, relice, obiecte cu caracter memorial, monumente ale științei și tehnicii, opere de artă (pictură, sculptură, grafică, obiecte de artă decorativă și aplicată), de anticariat, precum și monumente documentare (acte ori documente scrise de mână sau dactilografiate, materiale cartografice, fotografii, filme, discuri, înregistrări audio sau video), cărți (manuscrise, incunabule), ediții vechi și rare”.

Lista integrală a componentelor patrimoniului cultural o găsim pe pagina: <http://mc.gov.md/ro/content/patrimoniul-cultural>. Aceasta include:

1) patrimoniul cultural național în Lista UNESCO. Monumentele din Republica Moldova nominalizate în Lista UNESCO sunt: Peisajul arheologic Orheiul Vechi; Cernoziomurile tipice din Stepa Bălțiului. Cât privește Peisajul arheologic Orheiul Vechi, acesta nu poate reprezenta obiectul material al infracțiunilor specificate la alin.(2¹) art.186, alin.(2¹) art.187, alin.(2¹) art.188, alin.(2¹) art.190 și alin.(2²) art.191 CP RM. Nu același lucru îl atestăm în cazul Cernoziomurilor tipice din Stepa Bălțiului, în cazul în care acestea sunt detașate și obțin calitatea de bun mobil. În această din urmă ipoteză, nu va fi necesară aplicarea suplimentară a alin.(1) art.115 din Codul contravențional, pentru decopertarea neselectivă și folosirea stratului fertil contrar destinației;

2) patrimoniul cultural imaterial. Potrivit lit.a) art.3 al Legii privind protejerea patrimoniului cultural imaterial, adoptate de Parlamentul Republicii Moldova la 29.03.2012 [16], patrimoniul cultural imaterial constituie „totalitatea elementelor creației tradiționale autentice, valoroase din perspectivă istorică și culturală, transmise din generație în generație, exprimate în forme literare, muzicale, coregrafice sau teatrale, precum și ansamblul de practici, reprezentări, expresii, cunoștințe și abilități, împreună cu instrumente, obiecte, artefacte,

vestimentație specifică, accesorii și spații culturale asociate acestora, pe care comunități, grupuri și, după caz, persoane le recunosc ca parte integrantă a patrimoniului lor cultural". Registrul Național al patrimoniului cultural imaterial include: a) tradiții și expresii ale artei cuvântului; b) tradiții și expresii ale artei sau practicii muzicale; c) tradiții, expresii ale artei sau practicii coregrafice tradiționale; d) instrumente muzicale tradiționale; e) sărbătorile, obiceiurile și ritualurile; f) cunoștințe, practici și simboluri despre om, natură și cosmos; g) cunoștințe privind alimentația tradițională; h) tehnici și cunoștințe în meșteșugurile artistice tradiționale; i) instituții tradiționale, înrudirea, formele de asociere.

Considerăm că doar instrumentele muzicale tradiționale pot reprezenta obiectul material al infracțiunilor specificate la alin.(2¹) art.186, alin.(2¹) art.187, alin.(2¹) art.188, alin.(2¹) art.190 și alin.(2²) art.191 CP RM. Din cauza naturii sale imateriale, toate celelalte bunuri aparținând patrimoniului cultural imaterial nu pot avea o asemenea calitate. Lista integrală a instrumentelor muzicale tradiționale este prezentată pe pagina:

<http://www.patrimoniuiaterial.md/ro/pagini/registrul-con%C8%9Binutul-registrului-na%C8%9Bional-patrimoniului-cultural-imaterial/capitolul-iv;>

3) patrimoniul cultural mobil. Așa cum am menționat anterior, lista completă de bunuri aparținând patrimoniului cultural național mobil este prezentată în art.4 al Legii privind protejarea patrimoniului cultural național mobil;

4) patrimoniul cultural imobil: a) patrimoniul arheologic; b) patrimoniul istoric construit. Întrucât sunt bunuri imobile, bunurile aparținând de patrimoniul cultural imobil nu pot reprezenta obiectul material al infracțiunilor prevăzute la alin.(2¹) art.186, alin.(2¹) art.187, alin.(2¹) art.188, alin.(2¹) art.190 și alin.(2²) art.191 CP RM. În schimb, ele pot reprezenta obiectul material al infracțiunilor specificate la art.199¹ CP RM.

Este de notat că în Raportul Centrului de Analiză și Prevenire a Corupției de expertiză a coruptibilității proiectului Legii privind modificarea și completarea unor acte legislative (Codul penal – art.200¹, 200², 200³ ș.a.; Codul contravențional – art.74, 423⁸, 385 ș.a.) [17] este formulată întrebarea: „Despre care patrimoniu cultural vorbește norma – despre patrimoniul cultural național sau patrimoniul cultural al unei localități?” În opinia noastră, din moment ce legiuitorul nu circumstanțiază caracteristicile patrimoniului cultural de care aparțin bunurile reprezentând obiectul material al infracțiunii, nu este cazul să improvizăm și să restrângem sfera de aplicare a normelor penale în care se utilizează sintagma „patrimoniu cultural”. Indiferent dacă este mondial, național sau local, patrimoniul cultural urmează a fi apărut în aceeași măsură prin mijloacele legii penale.

În analiza noastră, nu putem face abstracție de următoarele prevederi ale Legii nr.75/2016: „articolul 186:... în dispoziția alineatelor (4) și (5), textul „alin.(1), (2) sau (3)” se substituie cu textul „alin.(1)-(3)”; „articolul 187:... în dispoziția alineatelor (4) și (5), textul „alin.(1), (2) sau (3)” se substituie cu textul „alin.(1)-(3)”; „articolul 188:... în dispoziția alineatelor (4) și (5), textul „alin.(1), (2) sau (3)” se substituie cu textul „alin.(1)-(3)”; „articolul 190:... în dispoziția alineatelor (4) și (5), textul „alin.(1), (2) sau (3)” se substituie cu textul „alin.(1)-(3)”; „articolul 191:... în dispoziția alineatului (3), textul „alin.(1)-(2¹)” se substituie cu textul „alin.(1)-(2²)”; în dispoziția alineatelor (4) și (5), textul „alin. (1)-(2¹) sau (3)” se substituie cu textul „alin.(1)-(3)”. Aceasta înseamnă că, în cazul infracțiunilor prevăzute la alin.(2¹) art.186, alin.(2¹) art.187, alin.(2¹) art.188, alin.(2¹) art.190 și alin.(2²) art.191 CP RM, valoarea bunurilor de patrimoniu cultural nu atinge proporțiile mari. În cazul în care valoarea respectivelor bunuri se exprimă în proporții mari sau deosebit de mari, răspunderea se va aplica pentru una dintre infracțiunile prevăzute la alin.(4) sau (5) art.186, alin.(4) sau (5) art.187, alin.(4) sau (5) art.188, alin.(4) sau (5) art.190 ori alin.(4) sau (5) art.191 CP RM.

Supra am stabilit conținutul noțiunii „bunuri de patrimoniu cultural”. În cele ce urmează vom afla conținutul noțiunilor „situri arheologice” și „zone cu potențial arheologic”.

În acord cu lit.a) art.2 al Legii privind protejarea patrimoniului arheologic, patrimoniu arheologic constituie ansamblul de bunuri materiale, apărute ca rezultat al activității umane din trecut, păstrate în condiții naturale la suprateran, subteran sau subacvatic, sub formă de situri arheologice (așezări, necropole, morminte izolate, tumuli, cetăți, valuri, construcții, biserici, clădiri, anexe gospodărești etc.) sau bunuri mobile (obiecte sau fragmente ale acestora), care, pentru a fi identificate și studiate, necesită aplicarea metodelor arheologice. În pct.3 din anexa nr.1 la Ordinul Ministerului Culturii cu privire la aprobarea unor acte normative privind punerea în aplicare a Legii privind protejarea patrimoniului arheologic nr.218 din 17 septembrie 2010, nr.126 din 23.04.2013 [18], într-o definiție similară, siturile arheologice sunt denumite „vestigii arheologice imobile (așezări, necropole, morminte izolate, tumuli, cetăți, valuri, șanțuri, stele, construcții, biserici, clădiri, anexe

gospodărești etc.)". În același timp, conform pct.7 din același act normativ, siturile arheologice reprezintă terenuri cu vestigii arheologice care țin de activitatea umană din trecut: stațiuni preistorice, așezări, orașe, cetăți, necropole plane, tumuli, sanctuare, mănăstiri, complexe rupestre etc.

Conform anexei nr.3 la Ordinul Ministerului Culturii cu privire la aprobarea unor acte normative privind punerea în aplicare a Legii privind protejerea patrimoniului arheologic nr.218 din 17 septembrie 2010, nr.126 din 23.04.2013, Repertoriul arheologic național reprezintă descrierea sistematizată a siturilor arheologice descoperite pe teritoriul Republicii Moldova, inclusiv a siturilor desființate prin investigații arheologice sau distruse de factori naturali sau antropici (pct.5); Registrul arheologic național reprezintă documentul de stat care cuprinde lista siturilor arheologice de importanță națională și internațională luate sub ocrotirea statului. Siturile arheologice din Registrul arheologic național sunt parte integrantă a Registrului monumentelor istorice din Republica Moldova (pct.12).

Considerăm că noțiunea „situri arheologice” – definită în Legea privind protejerea patrimoniului arheologic și în anexa nr.1 la Ordinul Ministerului Culturii cu privire la aprobarea unor acte normative privind punerea în aplicare a Legii privind protejerea patrimoniului arheologic nr.218 din 17 septembrie 2010, nr.126 din 23.04.2013 – trebuie privită în trei ipostaze. Acestea transpar din examinarea definiției noțiunii „situri” din art.1 al Convenției UNESCO privind protecția patrimoniului mondial cultural și natural din 23.11.1972: 1) lucrări ale omului; 2) opere rezultate din acțiunile conjugate ale omului și ale naturii; 3) zonele incluzând terenurile arheologice care au o valoare universală excepțională din punct de vedere istoric, estetic, etnologic sau antropologic. În oricare din aceste ipostaze, siturile arheologice vor reprezenta locul săvârșirii infracțiunilor specificate la alin.(2¹) art.186, alin.(2¹) art.187, alin.(2¹) art.188, alin.(2¹) art.190 și alin.(2²) art.191 CP RM.

Până la care moment locul își păstrează calitatea de sit arheologic? La această întrebare ne ajută să răspundem unele prevederi ale art.5 al Legii privind protejerea patrimoniului arheologic: până la descărcarea de sarcină arheologică, terenul care face obiectul cercetării este ocrotit ca sit arheologic conform legii (alin.(10)); descărcarea de sarcină arheologică este procedura prin care se confirmă că un teren în care a fost evidențiat patrimoniu arheologic poate fi restituit activităților umane curente ca urmare a finalizării cercetării de specialitate sau a distrugerii acestuia (alin.(2)).

Cât privește noțiunea „zonă cu potențial arheologic”, aceasta este definită la lit.n) art.2 al Legii privind protejerea patrimoniului arheologic: teren în care existența vestigiilor arheologice este documentată științific sau este presupusă în baza unor date indirecte. În acord cu același articol, zona cu potențial arheologic urmează a fi deosebită de alte zone: zonă cu patrimoniu arheologic cunoscut și cercetat – teren în care, ca urmare a cercetării arheologice, au fost descoperite bunuri din categoria celor prevăzute la lit.a) art.2 al Legii privind protejerea patrimoniului arheologic; zonă cu patrimoniu arheologic evidențiat întâmplător – teren în care existența bunurilor de patrimoniu arheologic s-a evidențiat în mod neprevăzut ca urmare a unor acțiuni umane, altele decât cercetarea arheologică atestată, cum ar fi: lucrările de construcții, prospecțiunile geologice, inclusiv teledetecția, lucrările agricole, precum și alte tipuri de lucrări și cercetări efectuate subteran sau subacvatic, sau ca urmare a unor acțiuni ale factorilor naturali, cum ar fi: seismele, alunecările de teren, inundațiile, eroziunile solului și altele, și în cazul cărora este necesară o cercetare arheologică în vederea înregistrării și valorificării științifice a acestora; zonă cu patrimoniu arheologic reperat – teren delimitat în care urmează să se efectueze cercetări arheologice pe baza informațiilor sau a studiilor științifice care atestă existența subterană sau subacvatică de bunuri de patrimoniu arheologic, susceptibile să facă parte din patrimoniul cultural național. Până la finalizarea cercetării arheologice și luarea măsurilor corespunzătoare de protecție și punere în valoare a descoperirilor arheologice, zonele de protecție a siturilor arheologice sau istorice, instituite conform legii, sunt totodată și zone cu patrimoniu arheologic reperat; zonă de protecție a siturilor arheologice – spațiu cu regim special de protecție, stabilit perimetral în preajma sitului arheologic pe o lățime de la 50 la 200 m, în funcție de tipul și importanța obiectivului.

În același timp, la alin.(9) art.5 al Legii privind protejerea patrimoniului arheologic se arată: în cazul zonelor cu patrimoniu arheologic evidențiat întâmplător, în interiorul zonei delimitate conform alin.(8) din același articol se instituie temporar, pentru o perioadă ce nu poate depăși 12 luni, din momentul descoperirii de bunuri arheologice, în vederea cercetării și stabilirii regimului de protecție, regimul de protecție pentru bunurile arheologice și zonele cu potențial arheologic.

În alt context, accentuăm că legiuitorul a înțeles să stabilească la alin.(2¹) art.186, alin.(2¹) art.187, alin.(2¹) art.188, alin.(2¹) art.190 și alin.(2²) art.191 CP RM răspunderea pentru sustragerea din siturile arheologice

sau din zonele cu potențial arheologic, nu pentru sustragerea săvârșită cu pătrunderea în aceste locuri. Pe cale de consecință, pentru reținerea la calificare a uneia dintre normele sus-menționate, nu este obligatoriu ca scopul de sustragere să apară la făptuitor până la pătrunderea lui în siturile arheologice sau în zonele cu potențial arheologic. Prin urmare, dacă făptuitorul a intrat în asemenea locuri, conducându-se de scopuri legitime, iar scopul de a sustrage a apărut ulterior, există temeiul aplicării alin.(2¹) art.186, alin.(2¹) art.187, alin.(2¹) art.188, alin.(2¹) art.190 sau alin.(2²) art.191 CP RM.

După cum am consemnat mai sus, prin Legea nr.75/2016, Codul penal a fost completat cu articolul 199¹. În cele două alineate ale acestui articol se prevăd două variante-tip de infracțiuni: deteriorarea bunurilor de patrimoniu cultural (alin.(1)); distrugerea bunurilor de patrimoniu cultural (alin.(2)).

Subliniem că în varianta inițială a proiectului care a stat la baza Legii nr.75/2016 [19] variantele-tip de infracțiuni prevăzute la art.200¹ „Distrugerea sau deteriorarea obiectelor de patrimoniu cultural”¹ erau: distrugerea obiectelor de patrimoniu cultural (alin.(1)); deteriorarea cu intenție a obiectelor de patrimoniu cultural (alin.(2)). Ulterior, s-a propus ca expresia „cu intenție a” să fie exclusă din alin.(2) art.200¹ CP RM [20]. În acest mod, legiuitorul a sugerat că deteriorarea sau distrugerea bunurilor de patrimoniu cultural poate fi săvârșită cu intenție sau din imprudență.

Se poate susține că atunci când presupune săvârșirea infracțiunilor cu intenție, art.199¹ CP RM este o normă specială față de alin.(1) sau (2) art.197 CP RM. Cu toate acestea, spre deosebire de infracțiunea prevăzută la alin.(1) și (2) art.197 CP RM, cele specificate la art.199¹ CP RM nu presupun condiția cauzării unor daune în proporții mari. Mai menționăm că, spre deosebire de infracțiunile prevăzute la art.197 CP RM, cele specificate la art.199¹ CP RM pot fi săvârșite nu doar de o persoană fizică, ci și de o persoană juridică.

Subliniem că infracțiunile prevăzute la art.199¹ CP RM trebuie deosebite de unele fapte specificate la art.74 din Codul contravențional: demontarea, strămutarea sau modificarea monumentelor de for public fără aprobări legale (alin.(3)); intervențiile de construcție neautorizate în zonele de protecție a monumentelor de for public (alin.(4)).

În alt registru, prin Legea nr.75/2016, Codul penal a fost completat cu articolul 199². În cele două alineate ale acestui articol se prevăd două variante-tip de infracțiuni: efectuarea săpăturilor neautorizate sau căutarea de comori în siturile arheologice sau în zonele cu potențial arheologic (alin.(1)); efectuarea lucrărilor de construcție, precum și a altor activități de intervenție asupra solului în siturile arheologice sau în zonele cu potențial arheologic, fără certificat de descărcare de sarcină arheologică (alin.(2)).

Mai sus am stabilit semantismul noțiunilor „situri arheologice” și „zone cu potențial arheologic”. În vederea interpretării dispozițiilor art.199² CP RM, mai este necesar să stabilim înțelesul noțiunilor „săpături neautorizate”, „comori”, „lucrări de construcție”, „alte activități de intervenție asupra solului” și „certificat de descărcare de sarcină arheologică”.

Pentru a înțelege sensul noțiunii „săpături neautorizate”, este necesar să aflăm care este modul de autorizare a săpăturilor arheologice.

Potrivit alin.(11) art.3 al Legii privind protejarea patrimoniului arheologic, săpăturile arheologice se realizează în condițiile respectivei legi de către personalul de specialitate atestat și înregistrat în Registrul arheologilor din Republica Moldova², potrivit prevederilor Regulamentului privind cercetarea și expertiza arheologică aprobat de Ministerul Culturii la propunerea Comisiei Naționale Arheologice, cu respectarea normelor privind standardele și procedurile arheologice și conform Codului deontologic al arheologilor din Republica Moldova. De asemenea, art.5 al Legii privind protejarea patrimoniului arheologic prevede: cercetările arheologice constând din inventariere, prospectare, săpături, supraveghere și intervenții asupra materialului arheologic vor fi întreprinse conform Regulamentului privind cercetarea și expertiza arheologică (alin.(14)); cercetările arheologice se realizează în baza autorizației de cercetare arheologică, conform unui proiect avizat de către Comisia Națională Arheologică și se finalizează cu rapoarte științifice elaborate conform Regulamentului privind cercetarea și expertiza arheologică (alin.(15)). La fel, în corespundere cu lit.c) alin.(3) art.12 al legii în cauză, Ministerul Culturii eliberează, la propunerea Comisiei Naționale Arheologice, autorizații de cercetare arheologică pentru periegeze arheologice, săpături arheologice preventive, supraveghere arheologică

¹ La etapa finală a examinării proiectului respectiv, art.200¹ CP RM a devenit art.199¹ CP RM.

² Registrul arheologilor din Republica Moldova îl găsim la adresa:
<http://mc.gov.md/ro/content/registrul-arheologilor-din-republica-moldova>

și săpături arheologice sistematice. În conformitate cu lit.c) alin.(4) art.13 al Legii privind protejarea patrimoniului arheologic, Comisia Națională Arheologică decide și înaintează spre aprobare ministrului culturii propuneri pentru eliberarea autorizațiilor nominale de săpături arheologice sistematice și de salvare pe teritoriul Republicii Moldova.

Mai multe detalii privind modul de autorizare a săpăturilor arheologice le găsim în Regulamentul privind cercetarea și expertiza arheologică în Republica Moldova (anexa nr.2 la Ordinul Ministerului Culturii cu privire la aprobarea unor acte normative privind punerea în aplicare a Legii privind protejarea patrimoniului arheologic nr.218 din 17 septembrie 2010, nr.126 din 23.04.2013).

Cât privește noțiunea „comoară”, aceasta este definită la lit.m) art.2 al Legii privind protejarea patrimoniului arheologic: tezaur arheologic/comoară – bunul sau ansamblul de bunuri mobile cu o deosebită valoare artistică și/sau documentară, ascunse sau îngropate în trecut, al căror proprietar nu poate fi identificat sau a pierdut, în condițiile legii, dreptul de proprietate asupra lor, indiferent de faptul că este vorba de o descoperire întâmplătoare sau în rezultatul unor cercetări arheologice ori al unei anchete a organelor de drept sau că sunt obținute printr-o hotărâre judecătorească. În vederea interpretării art.199² CP RM, este nelipsit de interes și art.11 al legii respective: în cazul descoperirii unui tezaur/unei comori, acestea sunt transmise în proprietatea statului în termen de cel mult 72 de ore din momentul descoperirii. Proprietarul terenului în care a fost descoperit tezaurul/comoara, precum și descoperitorul au dreptul la o recompensă conform prevederilor din Codul civil al Republicii Moldova (alin.(1)); dispozițiile acestui articol nu se aplică persoanelor care au efectuat, în condițiile legii (inclusiv în cadrul exercitării obligațiilor de serviciu), în interesul unor terți, cercetări arheologice sau alte investigații legale în urma cărora a fost descoperit tezaurul/comoara (alin.(2)).

Reiese că acțiunea de căutare de comori în siturile arheologice sau în zonele cu potențial arheologic, prevăzută la art.199² CP RM, este săvârșită de către altcineva decât persoana care efectuează, în condițiile legii (inclusiv în cadrul exercitării obligațiilor de serviciu), în interesul unor terți, cercetări arheologice sau alte investigații legale. În această ipoteză, subiect al infracțiunii poate fi chiar proprietarul terenului pe care este ascunsă sau îngropată comoara. Aceasta o deducem din art.8 al Legii privind protejarea patrimoniului arheologic: toate bunurile patrimoniului arheologic, ca parte integrantă a patrimoniului cultural național, aparțin domeniului public al statului, indiferent de tipul de proprietate asupra terenului în care acestea sunt situate sau din care au fost recuperate, și sunt protejate de lege (alin.(1)); condițiile exercitării dreptului de proprietate asupra patrimoniului arheologic, inclusiv restricțiile stabilite prin legea în cauză, sunt obligatorii și se extind asupra tuturor subiecților dreptului de proprietate, indiferent de tipul de proprietate și forma juridică de organizare (alin.(2)).

Vis-à-vis de noțiunea „lucrări de construcție”, menționăm: potrivit art.1 al Legii privind autorizarea executării lucrărilor de construcție, adoptate de Parlamentul Republicii Moldova la 09.07.2010 [21], prin „lucrări de construcție” se înțelege „ansamblul de operații efectuate cu ajutorul mecanismelor, mașinilor, precum și manopera, în vederea realizării, reconstruirii, restaurării sau consolidării unei construcții”. Anexa nr.1 la Cerințele minime generale de securitate și sănătate pentru șantierele temporare sau mobile (anexa nr.1 la Hotărârea Guvernului Republicii Moldova privind cerințele minime de securitate și sănătate pentru șantierele temporare sau mobile, nr.80 din 09.02.2012 [22]) conține următoarea listă neexhaustivă de lucrări de construcții sau de inginerie civilă: 1) excavații; 2) terasamente; 3) construcții; 4) montarea și demontarea elementelor prefabricate; 5) amenajări sau echipări; 6) transformări; 7) renovări; 8) reparații; 9) dărâmări de ziduri; 10) demolări; 11) mentenanță; 12) întreținere – lucrări de zugrăvit și curățenie; 13) asanări; 14) consolidări; 15) modernizări; 16) reabilitări; 17) extinderi; 18) restaurări; 19) demontări.

O listă exhaustivă a lucrărilor de construcții o găsim în anexa la Hotărârea Guvernului Republicii Moldova pentru aprobarea Regulamentului privind achizițiile publice de lucrări, nr.834 din 13.09.2010 [23].

Bineînțeles, în art.199² CP RM se au în vedere nu lucrări de construcție de orice gen. Se au în vedere doar lucrările de construcție care implică o intervenție asupra solului. Aceasta o deducem din sintagma „alte activități de intervenție asupra solului” din articolul în cauză, care este complementară sintagmei „lucrările de construcție” din art.199² CP RM.

Astfel, prin „alte activități de intervenție asupra solului” se înțelege oricare activități de intervenție asupra solului, cu excepția lucrărilor de construcție: lucrările cadastrale; lucrările agro tehnice; lucrările de extracție a zăcămintelor naturale; prospecțiunile geologice; investigațiile pedologice; investigațiile geodezice etc.

Cât privește noțiunea „certificat de descărcare de sarcină arheologică”, art.5 al Legii privind protejarea patrimoniului arheologic stabilește: certificatul de descărcare de sarcină arheologică reprezintă actul administrativ emis în condițiile respectivei legi, prin care se anulează regimul de protecție instituit anterior asupra terenului în care au fost evidențiate bunuri arheologice (alin.(3)); certificatul de descărcare de sarcină arheologică este emis de către Agenția Națională Arheologică ca urmare a finalizării procedurii de descărcare de sarcină arheologică (alin.(4)). De exemplu, conform lit.h) alin.(1) art.12 al Legii privind autorizarea executării lucrărilor de construcție, autorizația de construire se emite în baza cererii în care se indică locul amplasării imobilului/terenului, în cel mult 10 zile lucrătoare de la data înregistrării acesteia. La cerere se anexează, printre altele, certificatul de descărcare de sarcină arheologică, în cazurile prevăzute la alin.(2) și (3) art.6 al Legii privind protejarea patrimoniului arheologic.

Subliniem că intervențiile de construcție neautorizate în zonele de protecție a monumentelor de for public atrage răspunderea nu conform art.199² CP RM, dar potrivit alin.(4) art.74 din Codul contravențional. În același timp, eliberarea de către emitent a autorizației de construire în lipsa certificatului de descărcare de sarcină arheologică pentru terenurile cu patrimoniu arheologic sau în lipsa avizului Consiliului Național al Monumentelor Istorice pentru intervenții la monumente de istorie și cultură de categorie națională, dacă aceasta nu constituie infracțiune, atrage răspunderea conform alin.(7) art.74 din Codul contravențional.

În altă privință, prin Legea nr.75/2016, Codul penal a fost completat cu articolul 199³. Acest articol prevede răspunderea pentru tănuirea sau păstrarea ilegală a bunurilor arheologice mobile, inclusiv a comorilor, descoperite întâmplător sau în cadrul unor lucrări de intervenție asupra solului ori cu ajutorul detectoarelor de metale sau al altor aparate de teledetectie, precum și neanunțarea la timp a autorităților publice privind descoperirea întâmplătoare a bunurilor arheologice mobile, inclusiv a comorilor.

Prin ce se deosebește tănuirea sau păstrarea ilegală a bunurilor arheologice mobile (în sensul art.199³ CP RM) de sustragerea acelorși bunuri (în sensul alin.(2¹) art.186, alin.(2¹) art.187, alin.(2¹) art.188, alin.(2¹) art.190 și alin.(2²) art.191 CP RM)? Considerăm că delimitarea în cauză trebuie efectuată după analogie cu ipotezele consemnate în art.360 CP RM³: scopul de cupiditate este caracteristic sustragerii bunurilor arheologice mobile; scopul de folosință temporară este caracteristic tănuirii sau păstrării ilegale a bunurilor arheologice mobile.

Continuând investigarea infracțiunii specificate la art.199³ CP RM, menționăm: în conformitate cu alin.(2) art.4 al Legii privind protejarea patrimoniului arheologic, „persoana care a descoperit întâmplător materiale arheologice sau administratorul terenului în care s-a făcut descoperirea arheologică întâmplătoare este obligat, în termen de cel mult 48 de ore din momentul descoperirii, să aducă la cunoștința autorității administrației publice locale acest fapt și să predea materialele găsite. Autoritatea administrației publice locale este obligată să asigure paza descoperirii și să informeze oficial, în termen de cel mult 24 de ore, Ministerul Culturii”. Să nu uităm nici de prevederile alin.(1) art.11 al legii respective: „În cazul descoperirii unui tezaur/unei comori, acestea sunt transmise în proprietatea statului în termen de cel mult 72 de ore din momentul descoperirii”.

De asemenea, din Regulamentul privind cercetarea și expertiza arheologică în Republica Moldova (anexa nr.2 la Ordinul Ministerului Culturii cu privire la aprobarea unor acte normative privind punerea în aplicare a Legii privind protejarea patrimoniului arheologic nr.218 din 17 septembrie 2010, nr.126 din 23.04.2013) aflăm: persoana investită cu autorizație de cercetare arheologică are obligația să transmită după realizarea lucrărilor de laborator, pentru păstrare și depozitare la instituțiile specializate, conform dispoziției Ministerului Culturii, toate materialele arheologice descoperite, iar actul de predare-primire să fie anexat la Raportul științific privind rezultatele cercetărilor arheologice efectuate (lit.e) pct.27); după terminarea lucrărilor arheologice de teren și prelucrarea preventivă a materialului în condiții de laborator, cercetătorul transmite materialul arheologic descoperit în conformitate cu registrul general al obiectelor în muzeu sau altă instituție științifică pentru păstrarea permanentă (pct.115); cercetarea arheologică de teren, după prelucrarea și sistematizarea materialelor descoperite, se finalizează cu Raportul științific privind rezultatele cercetărilor arheologice efectuate (pct.127); împreună cu Raportul științific privind rezultatele cercetărilor arheologice efectuate se prezintă certificatul despre predarea vestigiilor arheologice descoperite la instituția muzeală prestabilită (lit.b) art.137).

³ Acest articol stabilește răspunderea pentru: luarea, sustragerea, tănuirea, degradarea sau distrugerea documentelor, imprimatelor, stampilelor sau sigiliilor aparținând întreprinderilor, instituțiilor, organizațiilor, indiferent de tipul de proprietate sau forma juridică de organizare, dacă această faptă a fost săvârșită din interes material sau din alte motive josnice (alin.(1)); luarea, sustragerea, tănuirea, degradarea, distrugerea sau păstrarea buletinelor de identitate sau a altor documente importante ale persoanelor fizice, cu intenția de a limita libertatea persoanei, inclusiv libertatea de circulație, sau de a o lipsi de aceasta (alin.(2)).

Din dispozițiile enunțate mai sus reiese: 1) administratorul terenului, în care s-a făcut descoperirea arheologică întâmplătoare, și/sau reprezentantul responsabil al autorității administrației publice⁴ sunt cei care omit să anunțe la timp autoritățile publice privind descoperirea întâmplătoare a bunurilor arheologice mobile, inclusiv a comorilor; 2) persoana, care a descoperit materiale arheologice întâmplător sau în cadrul unor lucrări de intervenție asupra solului ori cu ajutorul detectoarelor de metale sau al altor aparate de teledetecție, este cea care comite tănuirea sau păstrarea ilegală a bunurilor arheologice mobile, inclusiv a comorilor, descoperite întâmplător sau în cadrul unor lucrări de intervenție asupra solului ori cu ajutorul detectoarelor de metale sau al altor aparate de teledetecție.

Cât privește această a doua ipoteză, poate oare fi subiect al infracțiunii persoana investită cu autorizație de cercetare arheologică? Or, conform lit.l) art.2 al Legii privind protejarea patrimoniului arheologic, descoperire arheologică întâmplătoare constituie „depistarea bunurilor de patrimoniu arheologic ca urmare a acțiunilor umane, altor decât cercetarea arheologică specializată⁵ (sublinierea ne aparține – *n.a.*), sau a acțiunii factorilor naturali, care conduc la modificări asupra mediului natural”. Pe de altă parte, în art.199³ CP RM legiuitorul recurge la o prezentare alternativă a situațiilor descrise: „tănuirea sau păstrarea ilegală a bunurilor arheologice mobile, inclusiv a comorilor, descoperite întâmplător sau (sublinierea ne aparține – *n.a.*) în cadrul unor lucrări de intervenție asupra solului ori cu ajutorul detectoarelor de metale sau al altor aparate de teledetecție”. În concluzie, este posibil ca persoana, investită cu autorizație de cercetare arheologică, să aibă calitatea de subiect al infracțiunii prevăzute la art.199³ CP RM. Totuși, această calitate îi poate fi atribuită doar cu condiția că tănuiește sau păstrează ilegal bunurile arheologice mobile (inclusiv comorile) descoperite în cadrul unor lucrări de intervenție asupra solului ori cu ajutorul detectoarelor de metale sau al altor aparate de teledetecție. Calitatea de subiect al infracțiunii prevăzute la art.199³ CP RM nu-i poate fi atribuită atunci când tănuiește sau păstrează ilegal bunurile arheologice mobile (inclusiv comorile) care au fost descoperite întâmplător.

În alt context, art.199⁴ stabilește răspunderea pentru comercializarea neautorizată a bunurilor arheologice mobile și a bunurilor culturale mobile clasate.

Din definiția de la lit.a) art.2 al Legii privind protejarea patrimoniului arheologic aflăm că bunurile arheologice mobile reprezintă o parte a patrimoniului arheologic: „patrimoniu arheologic – ansamblul de bunuri materiale, apărute ca rezultat al activității umane din trecut, păstrate în condiții naturale la suprateran, subteran sau subacvatic, sub formă de situri arheologice (așezări, necropole, morminte izolate, tumuli, cetăți, valuri, construcții, biserici, clădiri, anexe gospodărești etc.) sau bunuri mobile (obiecte sau fragmente ale acestora) (sublinierea ne aparține – *n.a.*), care, pentru a fi identificate și studiate, necesită aplicarea metodelor arheologice”.

Bunuri culturale mobile clasate sunt bunurile culturale mobile care au fost supuse procedurii clasării. Conform lit.c) art.2 al Legii privind protejarea patrimoniului cultural național mobil, clasare a bunurilor culturale mobile constituie „procedura de stabilire a categoriei bunurilor culturale mobile și de înscriere a acestora în Registrul patrimoniului cultural național mobil”. Detalii privitoare la această procedură găsim în art.8-14 din aceeași lege, precum și în Normele de clasare a bunurilor culturale mobile (anexa nr.1 la Ordinul Ministerului Culturii cu privire la aprobarea actelor normative, nr.09 din 22.01.2014 [24]).

Subliniem că înstrăinarea de către proprietarii privați a terenurilor cu patrimoniu arheologic sau a monumentelor înscrise în Registrul monumentelor Republicii Moldova ocrotite de stat, fără notificarea prealabilă a Ministerului Culturii, atrage răspunderea nu conform art.199⁴ CP RM, dar potrivit alin.(9) art.74 din Codul contravențional.

⁴ Subliniem că nerespectarea de către primarul unității teritorial-administrative a prevederilor legale cu privire la asigurarea pazei patrimoniului arheologic și semnalarea Agenției Naționale Arheologice referitor la nerespectarea legislației privind protejarea patrimoniului arheologic atrage răspunderea nu conform art.199³ CP RM, dar potrivit alin.(6) art.74 din Codul contravențional.

⁵ Considerăm că prin „cercetare arheologică specializată” se are în vedere cercetarea arheologică în accepțiunea Regulamentului privind cercetarea și expertiza arheologică în Republica Moldova (anexei nr.2 la Ordinul Ministerului Culturii cu privire la aprobarea unor acte normative privind punerea în aplicare a Legii privind protejarea patrimoniului arheologic nr.218 din 17 septembrie 2010, nr.126 din 23.04.2013): cercetarea arheologică reprezintă o activitate de utilitate publică, care are drept scop descoperirea, cercetarea și punerea în valoare a vestigiilor arheologice conservate în pământ, sub apă sau la suprafața solului (pct.3); cercetarea arheologică cuprinde două etape de bază: cercetarea arheologică de teren și cercetarea arheologică analitică (pct.4); cercetarea arheologică de teren constituie etapa primară, de identificare, descoperire și documentare a patrimoniului arheologic, iar cercetarea arheologică analitică este domeniul care ține de analiza și interpretarea descoperirilor (pct.5); cercetarea arheologică de teren se realizează prin intermediul următoarelor tipuri de activități: periegeze, cercetări arheologice preventive, cercetări arheologice de supraveghere, cercetări arheologice de salvare, cercetări arheologice sistematice și expertize arheologice (pct.6).

Atragem atenția asupra exprimării defectuoase a legiuitorului în art.199⁴ CP RM: „Comercializarea neautorizată a bunurilor arheologice mobile și (sublinierea ne aparține – *n.a.*) a bunurilor culturale mobile clasate”. Logica juridică ne obligă să interpretăm această dispoziție de incriminare altfel: „Comercializarea neautorizată a bunurilor arheologice mobile sau (sublinierea ne aparține – *n.a.*) a bunurilor culturale mobile clasate”.

Doar comercializarea neautorizată a bunurilor arheologice mobile și a bunurilor culturale mobile clasate intră sub incidența art.199⁴ CP RM. Alte operațiuni de înstrăinare (dare în folosință temporară, donare, schimb etc.), chiar dacă nu sunt autorizate, nu pot fi calificate în baza acestui articol.

Pentru a fi calificată potrivit art.199⁴ CP RM, comercializarea bunurilor arheologice mobile și a bunurilor culturale mobile clasate trebuie să fie neautorizată.

Autorizarea comercializării bunurilor arheologice mobile se face în corespundere cu Regulamentul privind Registrul de stat al patrimoniului cultural mobil (anexa nr.1 la Hotărârea Guvernului Republicii Moldova despre aprobarea regulamentelor pentru punerea în aplicare a Legii muzeelor nr.1596-XV din 27 decembrie 2002, nr.1111 din 11.09.2003 [25]): banca electronică de date a Registrului de stat al patrimoniului cultural mobil include un registru special al tranzacțiilor cu bunuri culturale mobile, care conține informații privind: vânzarea și achiziționarea bunurilor culturale pe bază de contract de vânzare-achiziționare; donarea bunurilor culturale; schimbul de bunuri culturale; transmiterea în folosință provizorie sau definitivă a bunurilor culturale; moștenirea bunurilor culturale în baza succesiunilor testamentare sau drepturilor legale (pct.25); pentru includerea în registrul special a tranzacțiilor enumerate în punctul 25, proprietarii bunurilor culturale mobile, incluse în Registrul de stat al patrimoniului cultural mobil, depun la Ministerul Culturii: a) cererea de înregistrare a tranzacției, în care este indicat numărul certificatului de clasare a bunurilor culturale, care fac obiectul tranzacției, tipul și coparticipanții la această tranzacție; b) copia certificatului privind dreptul de succesiune; c) lista bunurilor culturale mobile, care fac obiectul tranzacției (pct.26); Ministerul Culturii în termen de 30 de zile din data depunerii documentelor cu informațiile prevăzute în punctul 25 va înscrie tranzacția respectivă în registrul special al tranzacțiilor cu bunuri culturale și va elibera solicitantului certificatul de înregistrare (pct.27).

În ce privește autorizarea comercializării bunurilor culturale mobile clasate, aceasta se efectuează în conformitate cu art.19 al Legii privind protejerea patrimoniului cultural național mobil: comercializarea bunurilor culturale mobile clasate care se află în proprietate privată⁶ sau intermedierea vânzării se va efectua numai prin agenți economici autorizați prin ordin al ministrului culturii, cu avizul Comisiei naționale a muzeelor și a colecțiilor, în baza Normelor de comercializare a bunurilor culturale mobile, aprobate de Ministerul Culturii (alin.(1); agenții economici autorizați să comercializeze bunuri culturale mobile sunt obligați: a) să afișeze la loc vizibil Normele de comercializare a bunurilor culturale mobile; b) să dețină un registru, în care să menționeze corect și complet numele și adresa ofertantului, descrierea și prețul fiecărui bun. Informațiile din registru au caracter confidențial; c) să informeze în scris, în termen de 5 zile de la data ofertei, Ministerul Culturii despre existența unor bunuri susceptibile de clasare; d) să informeze în scris, în termen de 5 zile de la data ofertei, proprietarul bunului despre posibilitatea declanșării procedurii de clasare; e) să informeze Ministerul Culturii, în termen de 3 zile de la data înscrierii în registrul propriu a bunurilor culturale clasate la categoria „Tezaur”, despre punerea acestora în vânzare (alin.(2); bunurile culturale mobile proprietate a persoanelor fizice sau juridice de drept privat clasate la categoria „Tezaur” pot face obiectul unor vânzări publice numai în condițiile exercitării dreptului de preemțiune de către statul Republica Moldova, prin Ministerul Culturii, în conformitate cu legislația în vigoare (alin.(3)); termenul de exercitare a dreptului de preemțiune al statului este de maximum 30 de zile, calculat de la data înregistrării ofertei (alin.(4)); nerespectarea dispozițiilor alineatului (3) atrage nulitatea absolută a vânzării (alin.(5)).

În altă ordine de idei, art.199⁵ prevede accesul neautorizat cu detectoare de metale sau cu alte aparate de teledetectie și utilizarea lor în siturile arheologice sau în zonele cu potențial arheologic fără autorizarea Ministerului Culturii.

Conform alin.(18) art.5 al Legii privind protejerea patrimoniului arheologic, „utilizarea detectoarelor de metale și a altor mijloace de teledetectie... în siturile arheologice și în zonele cu potențial arheologic sunt

⁶ Conform alin.(1) art.18 al Legii privind protejerea patrimoniului cultural național mobil, „bunurile culturale mobile clasate care se află în proprietatea publică a statului, a unităților administrativ-teritoriale sunt inalienabile”. Așadar, este ilegală în orice condiții autorizarea comercializării bunurilor culturale mobile clasate care se află în proprietatea publică a statului sau a unităților administrativ-teritoriale.

permise numai în scopuri de cercetare științifică, în baza autorizației eliberate de Ministerul Culturii”. Astfel, deducem că subiect al infracțiunii prevăzute la art.199⁵ CP RM este persoana care recurge la teledetecție în lipsa unei autorizări prealabile a Ministerului Culturii.

Locul în care infracțiunea în cauză poate fi săvârșită este fie situl arheologic, fie zona cu potențial arheologic. La conținutul noțiunilor, care desemnează astfel de locuri, ne-am referit cu ocazia examinării infracțiunilor prevăzute la alin.(2¹) art.186, alin.(2¹) art.187, alin.(2¹) art.188, alin.(2¹) art.190 și alin.(2²) art.191 CP RM.

În alt registru, prin Legea nr.75/2016, art.222 CP RM a fost completat după cum urmează: a) titlul cu cuvintele „și a monumentelor”; b) dispoziția alineatului (1), după cuvântul „monument”, cu cuvintele „funerar sau de for public”; c) dispoziția alineatului (2) cu litera c) având următorul cuprins: „cu cauzarea de daune în proporții mari”.

În corespundere cu Legea monumentelor de for public, monumente de for public sunt bunurile imobile: lucrările de artă plastică monumentală (compozițiile spațial-volumetrice, monumentele, busturile, plăcile cu relief sculptural), troițele, crucile, construcțiile sau amenajările neutilitare, având caracter decorativ, comemorativ sau religios, amplasate în spații publice, în zone de protecție, pe terenuri aflate în domeniul public al statului ori al unităților administrativ-teritoriale, excluzându-se cele amplasate în cimitire⁷ și cele amplasate pe terenurile persoanelor fizice și juridice ce nu pot fi văzute sau vizitate liber (lit.a) art.2); Ministerul Culturii are următoarele atribuții: a) elaborează Registrul național al monumentelor de for public și îl înaintează spre aprobare Parlamentului; b) ține evidența centralizată a monumentelor de for public de categoria A, conform Registrului național al monumentelor de for public; c) actualizează, la fiecare trei ani, Registrul național al monumentelor de for public și îl înaintează spre aprobare Parlamentului (alin.(2)) art.13).

În acord cu art.4 al Legii privind protejarea patrimoniului cultural național mobil, monumentele de for public constituie bunuri aparținând patrimoniului cultural național mobil. Așadar, în toate cazurile, monumentele de for public au calitatea de monumente care fac parte din patrimoniul cultural în sensul lit.a) alin.(3) art.1 al Legii privind ocrotirea monumentelor. Utilizând în art.222 CP RM noțiunea „monument de for public”, legiuitorul ia implicit în considerare faptul că monumentul de for public este un bun aparținând patrimoniului cultural național mobil. În circumstanțele descrise, art.222 CP RM trebuie privit ca normă specială față de art.199¹ CP RM. În concluzie, profanarea prin distrugere sau deteriorare a unui monument de for public atrage răspunderea exclusiv în conformitate cu art.222 CP RM.

Cât privește monumentul funerar, și acesta poate cumula calitatea de monument care face parte din patrimoniul cultural în sensul lit.a) alin.(3) art.1 al Legii privind ocrotirea monumentelor. Totuși, utilizând în art.222 CP RM noțiunea „monument funerar”, legiuitorul nu a luat implicit în considerare faptul că monumentul funerar este un bun aparținând patrimoniului cultural național mobil. Or, nu există o normă care să stabilească că toate monumentele funerare constituie bunuri aparținând patrimoniului cultural național mobil. De aceea, dacă, prin distrugere sau deteriorare, se profanează un monument, care, pe lângă faptul că este unul funerar, reprezintă un bun de patrimoniu cultural, cele săvârșite vor reprezenta concursul infracțiunilor prevăzute la art.199¹ și 222 CP RM.

În ipoteza în care monumentul profanat are calitatea de bun de patrimoniu cultural, mărimea daunelor produse prin infracțiunile prevăzute la art.222 CP RM trebuie stabilită conform prevederilor Ordinului Ministerului Culturii privind aprobarea Metodologiei pentru evaluarea financiară a prejudiciului adus bunurilor de patrimoniu cultural construit, nr.306 din 12.12.2014 [26].

Atunci când au ca obiect material monumentele de for public, infracțiunile prevăzute la art.222 CP RM urmează a fi deosebite de faptele specificate la art.74 din Codul contravențional: încălcarea regimului de protecție și de folosire a bunurilor de patrimoniu cultural și a monumentelor de for public (alin.(1)); edificarea monumentelor de for public fără aprobări legale (alin.(2)); demontarea, strămutarea sau modificarea monumentelor de for public fără aprobări legale (alin.(3)); intervențiile de construcție neautorizate în zonele de protecție a monumentelor de for public (alin.(4)); neîndeplinirea atribuțiilor legate de întreținerea, îngrijirea, conservarea și restaurarea monumentelor de for public (alin.(5)).

⁷ Monument funerar este monumentul care se așează pe un mormânt. Din dispoziția de la lit.a) art.2 al Legii monumentelor de for public rezultă că, de regulă, nu este posibilă cumularea de către același obiect a calității de monument de for public și a celei de monument funerar. Excepția de la această regulă o constituie cazul când monumentul funerar, amplasat în afara unui cimitir, cumulează calitatea de monument de for public.

Concluzii

1. Nu se poate susține că, până la momentul intrării în vigoare a Legii nr.75/2016, patrimoniul cultural a fost lipsit de ocrotire penală. Totuși, această ocrotire a fost una parțială și deloc coerentă. Doar sub unele aspecte apărarea penală a patrimoniului cultural făcea obiectul prevederilor de la art.186-188, 190, 191, alin.(1) sau (2) art.197, art.221, 222 sau altele din Codul penal.

2. Dintre bunurile de patrimoniu cultural imaterial, doar instrumentele muzicale tradiționale pot reprezenta obiectul material al infracțiunilor specificate la alin.(2¹) art.186, alin.(2¹) art.187, alin.(2¹) art.188, alin.(2¹) art.190 și alin.(2²) art.191 CP RM.

3. Bunurile aparținând de patrimoniul cultural imobil nu pot reprezenta obiectul material al infracțiunilor prevăzute la alin.(2¹) art.186, alin.(2¹) art.187, alin.(2¹) art.188, alin.(2¹) art.190 și alin.(2²) art.191 CP RM. În schimb, ele pot reprezenta obiectul material al infracțiunilor specificate la art.199¹ CP RM.

4. În cazul infracțiunilor prevăzute la alin.(2¹) art.186, alin.(2¹) art.187, alin.(2¹) art.188, alin.(2¹) art.190 și alin.(2²) art.191 CP RM, valoarea bunurilor de patrimoniu cultural nu atinge proporțiile mari. În cazul în care valoarea respectivelor bunuri se exprimă în proporții mari sau deosebit de mari, răspunderea se va aplica pentru infracțiunile prevăzute la alin.(4) sau (5) art.186, alin.(4) sau (5) art.187, alin.(4) sau (5) art.188, alin.(4) sau (5) art.190 ori alin.(4) sau (5) art.191 CP RM.

5. Pentru reținerea la calificare a alin.(2¹) art.186, alin.(2¹) art.187, alin.(2¹) art.188, alin.(2¹) art.190 sau alin.(2²) art.191 CP RM, nu este obligatoriu ca scopul de sustragere să apară la făptuitor până la pătrunderea lui în siturile arheologice sau în zonele cu potențial arheologic.

6. Atunci când presupune săvârșirea infracțiunilor cu intenție, art.199¹ CP RM este o normă specială față de alin.(1) sau (2) art.197 CP RM. Cu toate acestea, spre deosebire de infracțiunea prevăzută la alin.(1) și (2) art.197 CP RM, cele specificate la art.199¹ CP RM nu presupun condiția cauzării unor daune în proporții mari.

7. Acțiunea de căutare de comori în siturile arheologice sau în zonele cu potențial arheologic, prevăzută la art.199² CP RM, este săvârșită de către altcineva decât persoana care efectuează, în condițiile legii (inclusiv în cadrul exercitării obligațiilor de serviciu), în interesul unor terți, cercetări arheologice sau alte investigații legale.

8. Prin „alte activități de intervenție asupra solului” (în sensul art.199³ CP RM) trebuie de înțeles activitățile de intervenție asupra solului, cu excepția lucrărilor de construcție: lucrările cadastrale; lucrările agrotehnice; lucrările de extracție a zăcămintelor naturale; prospecțiunile geologice; investigațiile pedologice; investigațiile geodezice etc.

9. În funcție de scopul infracțiunii, tăinuirea sau păstrarea ilegală a bunurilor arheologice mobile (în sensul art.199³ CP RM) urmează a fi delimitată de sustragerea acelorași bunuri (în sensul alin.(2¹) art.186, alin.(2¹) art.187, alin.(2¹) art.188, alin.(2¹) art.190 și alin.(2²) art.191 CP RM): scopul de cupiditate este caracteristic sustragerii bunurilor arheologice mobile; scopul de folosință temporară este caracteristic tăinuirii sau păstrării ilegale a bunurilor arheologice mobile.

10. Este posibil ca persoana investită cu autorizație de cercetare arheologică să aibă calitatea de subiect al infracțiunii prevăzute la art.199³ CP RM. Totuși, această calitate îi poate fi atribuită doar cu condiția că tănuiește sau păstrează ilegal bunurile arheologice mobile (inclusiv comorile) în cadrul unor lucrări de intervenție asupra solului ori cu ajutorul detectoarelor de metale sau al altor aparate de teledetecție. Calitatea de subiect al infracțiunii prevăzute la art.199³ CP RM nu-i poate fi atribuită atunci când tănuiește sau păstrează ilegal bunurile arheologice mobile (inclusiv comorile) care au fost descoperite întâmplător.

11. Profanarea prin distrugere sau deteriorare a unui monument de for public atrage răspunderea exclusiv în conformitate cu art.222 CP RM. Dacă, prin distrugere sau deteriorare, se profanează un monument, care, pe lângă faptul că este unul funerar, reprezintă un bun de patrimoniu cultural, cele săvârșite vor reprezenta concursul infracțiunilor prevăzute la art.199¹ și 222 CP RM.

Referințe:

1. OBERLÄNDER-TÂRNOVEANU, I. *Un Viitor pentru Trecut: ghid de bună practică pentru păstrarea patrimoniului cultural*. București: CIMEC, 2002. 70 p. ISBN 973-85887-8-2
2. NICHIFOR, C.-D. *Protecția penală a patrimoniului cultural național: Rezumatul tezei de doctor*. București, 2009. 61 p.
3. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2016, nr.128-133.

4. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2010, nr.235-240.
5. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2011, nr.197-202.
6. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2012, nr.82-84.
7. *Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage*. [Accesat: 19.05.2016] Disponibil: <http://whc.unesco.org/en/conventiontext/>
8. *Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict with Regulations for the Execution of the Convention*. [Accesat: 19.05.2016] Disponibil: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13637&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html
9. *Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property*. [Accesat: 19.05.2016] Disponibil: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13039&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html
10. *Convention for the Protection of the Architectural Heritage of Europe*. [Accesat: 19.05.2016] Disponibil: <http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/121>
11. *European Convention on the Protection of the Archaeological Heritage (Revised)*. [Accesat: 19.05.2016] Disponibil: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168007bd25>
12. *Notă informativă la proiectul de Lege privind modificarea și completarea unor acte legislative*. [Accesat: 19.05.2016] Disponibil: <http://parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactelegislative/tabid/61/LegislativId/3084/language/ro-RO/Default.aspx>
13. *Convention for the Protection of the Architectural Heritage of Europe*. [Accesat: 20.05.2016] Disponibil: <http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/121>
14. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1999, nr.83-86.
15. Monitorul Parlamentului Republicii Moldova, 1994, nr.1.
16. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2012, nr.76-80.
17. *Raportul Centrului de Analiză și Prevenire a Corupției de expertiză a coruptibilității proiectului Legii privind modificarea și completarea unor acte legislative (Codul penal – art.200¹, 200², 200³ ș.a.; Codul contravențional – art.74, 423⁸, 385 ș.a.)*. [Accesat: 20.05.2016] Disponibil: <http://capc.md/ro/expertise/avize/nr-641.html>
18. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2013, nr.116-118.
19. *Legea privind modificarea și completarea unor acte legislative. Proiect*. [Accesat: 21.05.2016] Disponibil: http://www.particip.gov.md/public/documente/138/ro_2489_Proiect-lege-Cod-penal-2015-II.doc
20. *Amendamente la proiectul de Lege cu privire la modificarea și completarea unor acte legislative, nr.61 din 25.02.2016*. [Accesat: 21.05.2016] Disponibil: <http://parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactelegislative/tabid/61/LegislativId/3084/language/ro-RO/Default.aspx>
21. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2010, nr.155-158.
22. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2012, nr.34-37.
23. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2010, nr.169-171.
24. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2014, nr.99-102.
25. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2003, nr.204-207.
26. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2015, nr.1-10.

Prezentat la 21.05.2016